

polnyy-spisok-veshhey-na-sluchay-ekstrennoy-gospitalizacii-dokumenty-ne-glavnoe.html. – Дата доступа : 10.10. 2020.

The article examines new words and stable word complexes used in Russian-language media for analysis various aspects of Russian society during the coronavirus pandemic. The research was based on materials from YouTube video hosting, news portals and other Russian-language media in the Internet space.

Keywords: coronavirus, pandemic, mass media, neologism, stable verbal complex.

УДК 811.161.2'373.7-13:39

О. Г. Важеніна

ЯВИЩЕ ПАРАДОКСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПАРЕМІОЛОГІЇ

Статтю присвячено дослідженню українських етнопаремій, побудованих на одному з прийомів експресивної стилістики – парадоксі. Матеріалом дослідження слугували каламбури, для яких парадокс є особливо показовою ознакою. Встановлено, що парадокс досить продуктивно використовується в українських етнопареміях. Типологізовано етнопаремії, побудовані на основі ігрового парадоксу, що є порушенням загальноприйнятих стереотипів. Встановлено, що парадокс у етнопареміях зумовлений референційною незв'язністю, суперечливістю досвідних знань людини їх мисленнєвому аналізу і судженні та вербальній фіксації.

Ключові слова: етнопаремія, парадокс, стереотип, каламбур, мовна гра, алогізм.

Актуальність теми дослідження зумовлена затребуваністю в сучасній лінгвістиці інформації щодо експресивних прийомів стилістики, на основі яких будується внутрішня форма окремих фразеологічних одиниць. Парадокс є одним із таких прийомів, які на сьогодні є малодослідженими у фразеологічній стилістиці. Наше звернення до цієї проблеми продиктоване бажанням вивчити це явище на матеріалі української етнофразеології, зокрема таких її одиниць, як етнопаремій, які є виразними носіями етнокультурної конотації і активно продукують парадоксальні контексти.

Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчив, що парадокс, як прийом експресивної стилістики, найбільшою мірою характерний для українських етнопаремій і лежать в основі поезики багатьох прислів'їв і приказок. Особливо характерний парадокс для такої групи етнопаремій, як каламбури, народні жарти, дотепи, нісенітниці. У них парадокс використовується для передачі народного дотепу і з метою створення комічного ефекту. Підґрунтям парадоксу у каламбурах є мовна гра та алогізм. Більшість паремійних каламбурів побудована за принципом порушення логіки, тобто на алогічній основі. Наприклад: *На вербі груші, а на осиці кислиці; Буває, що й муха чхає; Буває, що й слон літає; Давай, жінко, перцю, мед закушу!; Пером орали, ковбасою засівали, чаркою заливали; Соловей у лісі реве, а ведмідь цебече; Виліз на грушку, рвав петрушку, а сказав: яка цибуля смачна!* тощо.

У лінгвістиці поняття «мовний парадокс» часто ототожнюється з поняттям «мовна гра». Інколи дослідники їх намагаються розвести як цілком самостійні явища стилістики, але в переважній більшості використовують їх як синонімічні поняття. Нам імпонує погляд дослідниці мовного парадоксу Тармаєвої В. І., яка поєднує ці поняття і пропонує термін *ігровий парадокс* [1, с. 46], що надає цьому явищу стилістики більш широкого змісту, і воно стає цілком слухним для аналізу етнопаремій. Парадокс в українських етнопареміях зазвичай супроводжується комічним ефектом. Як відомо, етнопаремії виконують роль стереотипів культурно-національного світобачення.

Паремійний ігровий парадокс у цьому випадку порушує стереотипи категоризації дійсності таким чином, що новий напрямок категоризації прямо протилежний початковому або логіці життєвої закономірності. Для упорядкування зібраного для дослідження фактичного матеріалу обираємо класифікацію Тармаєвої В. І., на яку легко лягають відібрані нами етнопаремії. За критерій типологічних різновидів етнопаремій, побудованих за принципом ігрового парадоксу, обираємо характер порушених стереотипів [1, с. 49]. Відповідно виділяємо 11 груп етнопаремій, побудованих на основі ігрового парадоксу, які є порушенням загальноприйнятих стереотипів. За ними розподіляємо 155 етнопаремій, виявлених нами шляхом суцільної вибірки зі збірки Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / [упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут]. (К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 790 с.) [2]. Виділяємо такі групи етнопаремійних парадоксів:

1) порушення стереотипів, що позначають «соціальні ролі в суспільстві, в колективі, в сім'ї»: *Через то і хліб не родить, що свиня у плахті ходить; Не журиш, що нема чобіт, - менше буде клопоту, а то ще мазати треба та взуватись!; Казала цибуля меду: «Медику, медику, яка я добра з тобою». — «Та я й без тебе добрий!» — одказав мед цибулі; Не бійся собаки – хазяїн на прив'язі!*

Мухи коня з'їли, а вовк помагав; Хоч ти іди в ліс по дрова, а я буду дома, хоч я буду дома, а ти йди в ліс по дрова; Здрастуй, Маріє! Я твій Федір! Здрастуйте, індики! Я ваша сваха!; Здрастуйте, я ваша дядина!; На злість ворогам корову продам, щоб діти молоко не пили; Натє і мій глек на капусту, щоб і я Хівря була!;

2) порушення часових стереотипів: *Їв би борщ, та жалко, вчора дома пообідав.*

Це тоді буде, як у курки зуби виростуть; Це тоді буде, як рак свисне!; Тоді це буде, як з свині з череди йтимуть; Це тоді буде, як на долоні волосся поросте!;

Як бабак свисне; Як свиня на небо гляне; Як сова світ уздрить; На Юрія о цій порі, як рак свисне на оборі; Тоді бачитимеш, як ріка догори вернеться; Тоді то буде, як на моїй долоні волосся виросте; Тоді буде, як на вербі будуть грушки рости; Буде тоді, як рак свисне; Тоді будеш бачить, як рак свисне; Це тогди буде, як рак на дубі свисне; Тоді це буде, як дві неділі разом зійдуться; Тоді то буде, як свині з череди йтимуть; Тоді то буде, як мій татуню з тамтого світа верне; Тогді то буде, як ся моя бабуня з того світа верне; Тогді то буде, як своє вухо побачиш; Добридень на Великдень, будьте здорові з Новим роком!;

3) порушення стереотипів міри: *Пішов у ріст, як заєць у хвіст; Велике діло – чорзна-що; Піднімайте, свині, хвости, бо глибоко морем брести; За царя Хмеля, як була людей жменя; Це було ще за старого Хмеля, як було людей жменя та грім рака вбив, а Мусій Микиту посватав та було весілля й похорони; За царя Митрохи, коли людей було трохи; За царя Горошка, як було людей трошки; як сніг горів, а соломою тушили, як свині з походу йшли; Юрба, коли нікого нема; Братця, покрадені яйця – було двоє, стало троє; В малу мірку міряєшся, а в велику не влазиш; Хоч не гарно, аби добре; Голос густий, хоч лопатою горни; Там-то глибоко – жабі по око!; Воно б дуже добре, та нікуди не годиться;*

4) порушення стереотипів місця: *Бий, бий, - ярмарок недалеко; У городі бузина, а в Києві дядько, тим я тебе полюбила, що на п'яті перстень;*

5) порушення «речових» стереотипів: *Е, якби та якби, та вирости на голові гриби, то був би город; Унадилося решето гречку переводити; Був у мене колись халат – сімдесят сім лат, можна було ще латать, та ніде було голкою хватать; Що воно за сіно, коли одна суха трава!; Біда з дровами – спарив би молока, дак корови чортма!; Виліз на грушку, рвав петрушку, а сказав: яка цибуля смачна!; Зліз на грушку, їсть петрушку, говорить: добра цибуля!; Походило на кадило, так не так пахне;*

6) порушення стереотипів відповідності: *Наші їдуть, ваші йдуть, ваші наших підвезуть!; Будьте спокійні, як порося в мішку; Ти мені треба, як собаці чоботи*

влітку; Воно б дуже добре, та нікуди не годиться; Давай, жінко, перцю, – мед закушу!; Так дрижав, що аж употів; Ого, напаслась корова, аж роги тверді! (Це значить – голодна); Яка диковина, що свиня не кована!; Диковина, що собака не кована – біжить по льоду та й не ковзається; Узвар на базар, а кутя на покутя.

Ми зовсім безгрішні: ні гріхів, ні грошей нема; На Різдво – обійдеться без паски, а про мак – буде й так, а без олію – не зімлію; Курочка бичка родила, порося крашанку знесло; На дубові свиня гніздо звила, а віця прийшла та крашанку знесла; Кваша під боки взялася, а кисіль вуса закрутив; Набрав, що аж голому поза пазухою повно; Буде й голому поза пазушию; Сам голий, а сорочка за пазухою; Химині кури, що пішли в череду недоєні; Сідайте на чому стоїте, ще й ноги звішуйте; Не доходя минаючи, де рябі ворота, а новий собака!; Біле, як свинячий сир; Пішло поле в ліс; Сип борщу, запрягай кашу, бо хутко треба на ярмарок; Соловей у лісі реве, а ведмідь щечече; Віз у лісі, а хомут за лісом у болоті, а коняка – чорти її знають де, як же поїхати по солому?; Запрягай воли, ярмо потім найдем; Та він на ліве око глухий, а на праве недочуває; Із солоного огірка застрелився; Сирно, масляно – корова ожеребилась; Толкуємось про гуси, що на псарню літають та потроху молоканосять; Здрастуйте, дайте води питися, бо так їсти хочеться, що ніде й переночувать; Тітко, у вас води немає питися, бо я з вчорашнього дня нічого не їв і ночувати нема де; Курочка бичка привела і на тому бичку ячок нанесла, безрукий ті яйця забрав, голому за пазуху заховав, безногий з гори збігав, безголовий «караул!» кричав; Курочка породила бичка, а порося писанку знесло; Курочка бичка родила, а порося крашанку знесло; Купив хрону до лимону; Мої діти і твої діти б'ють наших дітей; На вогні переться, на воді сушиться; На дубі свиня гніздо злагодила, а віця прийшла та й яйце знесла; Пером орали, ковбасою засівали, чаркою заливали; Соловей у лісі реве, а ведмідь щечече; Якби у мене було пионо та сіль, то я б зварив кашу, та жаль, що немає сала; Сідай, бабо, підвезу. – Нема час – треба йти!; Аж на небі чути, як мухи кашляють; Буває, що й муха чхає; Буває, що й слон літає; Давай, жінко, перцю, мед закушу!;

7) порушення стереотипів, що позначають фізичні властивості: Казав сліпий «Побачимо», казав глухий: «Почуємо», казав німий «Побалакаємо»...; «Побачимо», – сказав сліпий, «Почуємо», – сказав глухий, «Закріпимо», – сказав німий; Говорив німий сліпому: позирай, як хромий біжить; Десь дощ пішов, а його ноги болять; Та він на ліве око глухий, а на праве недочуває; Наївсь, аж лоб твердий; Гарбуза наїсися, а на вербу подивися, то станеш голоден; Побачиш, як своє ухо!; Побачимо, як свою потилицю!; Женили дрючком коло хати; Нема мочі – сама сила; Недавно осліп, а нічого не бачить; Казав сліпий до глухого: «Слухай, як безрукий голого обдирає»; Тікай, голий, а то обдеруть; Навіщо сліпцеві дзеркало! Він і у воду подивиться; Дуже поранений, і голови не знайшли; Виміняв сліпий у глухого зеркала на цимбали;

8) порушення стереотипів, що позначають властивості інтелекту: Не бачив Гриць воза та й сів на порозі, а думав, що на возі; Що там і говорить, коли нічого й балакати; Бодай не казати, а говорити можна; Письменний та не друкований; Мудрий мудрець гускою оре;

9) порушення стереотипів чуттєвих сприймань: Так і циган угадував, що завтра буде хоч дощ, хоч сніг, хоч сонячно; «День добрий!» — Приніс вас недобрий»; Не те, що мете, а те, що віє; Двоє білих, третє як сніг; Наївсь, як бик, перепавсь, як смик, і голоден, як собака; Рот дереться, спать не заманеться, а їсти так хочеться, що очі злипаються; Хоч не гарно, аби добре;

У нашого старости три радості: корова здохла, хата згоріла та жінка вмерла; Гуляйте з нашої хати, без вас веселіш! Хочеться їсти, аж шкура болить;

10) порушення стереотипів зовнішності людини: Похожий, як свиня на великий піст, макогін – на ночви, колесо – на оцет, цуценья – на пиріг, хвіст – на панахиду, олія – на дзвіницю;

11) порушення стереотипів поведінки: *Мертвий би, здається, зареготав; Піймав би муху та повісив би, другі дивились би й не кусались; Не рад пес, що вбитий, ще й ногами дригає!; Такий баштан, що, прикупивши, і продать можна;*

Всі Мيني з глини; Дадуть, аби доніс, а доженуть, то й ще дадуть; Сало здір покусало; Прийшов хтось, та взяв щось, та пішов кудись, а я за ним, та не знаю, за ким!; Сокира пливе, топорище утопло; «Де ти був?» – «Через річку переходив». «А чому ж ти сухий?» – «Бо немає чого їсти»; Наші їдуть, ваші йдуть, ваші наших підвезуть; Рот дереться, спати не заманеться, а їсти так хочеться, що очі злипаються; Тітко, у вас води немає напиться, бо я з вчорашнього дня нічого не їв і ночувати нема де; Не журишь, що нема чобіт: менше буде клопоту, а то ще мазати треба та взуватись!; Перш ти мене підвези, а потім я на тобі поїду!; Побачиши своїх – кланяйся нашим.

Застосовуючи метод кількісних підрахунків, з'ясовуємо кількісні вияви етнопаремійних одиниць, побудованих на парадоксі, за визначеними класифікаційними типами (групи розташовуємо за принципом спадаючої кількості):

№ з/п	Групи етнопаремійних парадоксів	Кількісний вияв
1.	порушення стереотипів відповідності	50
2.	порушення часових стереотипів	21
3.	порушення стереотипів, що позначають фізичні властивості	18
4.	порушення стереотипів поведінки	16
5.	порушення стереотипів міри	14
6.	порушення стереотипів, що позначають «соціальні ролі в суспільстві, в колективі, в сім'ї»	11
7.	порушення стереотипів чуттєвих сприймань	9
8.	порушення «речових» стереотипів	8
9.	порушення стереотипів, що позначають властивості інтелекту	5
10.	порушення стереотипів місця	2
11.	порушення стереотипів зовнішності людини	1
	УСЬОГО	155

Отже, бачимо, що в основі парадоксів в українських етнопареміях лежить алогізм. Такі паремії не мають мотиваційної бази або її неможливо встановити. Парадокс у етнопареміях зумовлений референційною незв'язністю, суперечливістю досвідних знань людини їх мисленневому аналізу у судженні та вербальній фіксації. Парадокси в українських етнопареміях ґрунтуються на народному гуморі й уживаються на позначення нісенітниць, дурниць чи чогось нездійсненого, нереального. Це не зовсім звичайне явище у межах так званої природно-розумової аргументації або наївного мислення. Тому дотепність завжди вважалася виявом небуденної свідомості, сприймалася як мовленнево-творча діяльність. Найтипівшими для українського паремійного парадоксу є порушення стереотипів відповідності. Внутрішня структура таких етнопаремій побудована на думці, що суперечить тривіальній логіці, а інколи й здоровому глуздові. Парадокс як стилістичний феномен характеризується високим рівнем непередбачуваності. Він є носієм образності, виразності, широкого діапазону емоційних відтінків, здійснює акцентування на певних ознаках і явищах. Парадокс додає етнопаремії дотепності і стилістичної вишуканості, робить її яскравою і неповторною. Паремійні парадокси зосереджують на собі увагу і свідчать про оригінальність думки та її національну самобутність.

Список використаних джерел

1. Тармаева, В. И. Фразеологический парадокс в свете когнитивной лингвистики / В. И. Тармаева // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2014. – № 4 (30). – С. 43–60.

2. Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / [упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут]. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 790 с.

The article is devoted to the study of Ukrainian ethnoparems, built on one of the methods of expressive style – paradox. The material of the study were puns, for which the paradox is a particularly telling feature. It's established that paradox is used quite productively in Ukrainian ethnoparems. Ethnoparems, based on the game paradox, which is a violation of common stereotypes, are typologized. It's established that the paradox in ethnoparems is caused by the incoherence of reference, the contradiction of human experience with their mental analysis in judgment and verbal fixation.

Keywords: ethnoparems, paradox, stereotype, pun, language game, alogism.

УДК 811.161.1:81'373.72

А. В. Валуева, Т. Н. Федуленкова

БЕЗЭКВИВАЛЕНТНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ РУССКОГО ЯЗЫКА С КОМПОНЕНТАМИ-АНТРОПОНИМАМИ

В статье дается краткая семантическая характеристика безэквивалентным фразеологическим единицам современного русского языка, которые относятся к предметному классу и включают в свой состав компоненты-антропонимы. Результаты исследования языкового материала, извлеченного из современных словарей на основе метода сплошной выборки, позволяют выявить пять видов безэквивалентных фразеологизмов.

Ключевые слова: безэквивалентные фразеологические единицы, фразеологизмы предметного класса, компонент антропоним.

В эпоху полипарадигмального подхода к языку антропоцентрическая парадигма остается одной из наиболее востребованных «как важнейшая система научных представлений в современной лингвистике» [1], в частности, в изучении языкового материала как системы.

Научным основанием данного исследования послужили труды отечественных и зарубежных лингвистов в области:

— общей и сопоставительной фразеологии (Н. Ф. Алефиренко [2], К. И. Декатова [3], Т. Н. Федуленкова [4]);

— фразеологии русского и славянских языков (В. Л. Архангельский [5], В. П. Жуков [6], В. М. Мокиенко [7], А. М. Мелерович [8]);

— лингвокультурологии (В. Н. Телия [9], В. И. Карасик [10], М. Л. Ковшова [11], И. Н. Зыкова [12]).

Методологической и методической основой исследования послужили работы А. В. Кунина [13] и З. И. Комаровой [14]. В качестве иллюстративного материала привлекались контексты из Национального корпуса русского языка [15].

Объектом нашего исследования послужила разновидность фразеологизмов, которые составляют группу безэквивалентных фразеологических единиц (далее ФЕ) и по сути своей являются номинативными, или предметными ФЕ, один из компонентов которых представляет собой имя собственное, исторически восходящее к имени